

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

BROCHURES

N°. 3976

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0213 6692

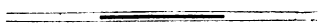
1886/1419.

h° 2840
—

SUIKERLORDS

DOOR

J. HUDIG Dz.

AMSTERDAM

P. N. VAN KAMPEN & ZOON

1886

1886-16

397b.

SUIKERLORDS

SUIKERLORDS

DOOR

J. HUDIG Dz.

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN & ZOON
1886

Het zal door niemand ontkend worden dat enkele uit Java teruggekeerde planters, meestal suikerfabriekanten, en in den regel met den naam van suikerlords bestempeld, die na jaren lang werken in het bezit van eene winstgevende onderneming gekomen waren en in Nederland op een grooten voet konden leven, aan velen die nooit den moed gehad hebben hun vaderland te verlaten en in andere gewesten eene betere toekomst te zoeken dan dat vaderland hun aanbood, aanstoot hebben gegeven. En een zekere „schadenfreude” is thans evenmin te ontkennen, nu de zoo plotseling veranderde omstandigheden ten gevolge van de daling der suikerprijzen, die vier jaren geleden nog door niemand in die mate voorzien werd, aan al die grootheid een einde hebben gemaakt. Ja zelfs ontbreekt 't niet aan verwijten dat door hen niet voor den slechten tijd die komen moest is gezorgd, en van meer dan een kant wordt de bekende fabel

van: „la cigale ayant chanté” enz. met een bitteren glimlach aangehaald. „Dat komt er van indien alle winsten maar verteerd worden,” zoo heet 't, of: „waarom niet zuiniger geleefd; zij hebben hun verdiend loon.” Deze en dergelijke uitdrukkingen worden dan ten beste gegeven aan hen, die op dit oogenblik onder groote finantiëele moeielijkheden gebukt gaan.

Ik wil in het midden laten of zulke bemerkingen juist zijn, wanneer in aanmerking wordt genomen, dat die in Indië verdiende en alhier verteerde gelden zeer zeker in de eerste plaats aan Nederland zijn ten goede gekomen. Ik wil zelfs erkennen dat het verstandiger geweest zou zijn en meer overeenkomstig eene gezonde economie politique, indien meer geld op zijde was gelegd, ofschoon ik het kwaad zoo groot niet kan achten dat iemand, die geregeld groote inkomsten heeft, op een grooten voet leeft.

Het zij dan ook verre van mij dat ik de handelwijze van hen, die verkeerd handelden, in bescherming wil nemen. Maar waar ik tegen op wil komen is dat te veel wordt gegeneraliseerd, en dat om de fouten die misschien met recht aan enkelen worden ten laste gelegd, allen worden veroordeeld. Men vergeete niet dat er bijna twee honderd suikerfabriekanten op Java zijn, en dat, in verhouding tot het geheel, maar zeer enkele zich in Europa te groote weelde veroorloofd hebben. En wat ik vooral wil aantoonen is, dat hetgeen hier dan al te veel moge

verteerd zijn, in alle geval slechts een zeer klein gedeelte uitmaakt van de winsten met die fabrieken verkregen, terwijl verreweg het grootste gedeelte gediend heeft om die fabrieken te verbeteren, en bovendien om mede te werken zoowel tot het oprichten van nieuwe fabrieken als tot het tot stand komen van andere kultuur-ondernemingen op Java, waardoor de bloei van dat tweede vaderland is bevorderd.

En te eerder ga ik daartoe over, nu ik ook in een zoo gezaghebbend blad als de Nieuwe Rotterdamsche courant — zie het hoofdartikel „de Indische Suikercrisis” in het nummer van 22 September — de stelling vind vooropgesteld, dat de nood der suikerfabriekanten niet zoo hoog zou gestegen zijn, indien zij niet geleefd hadden als of de gouden regen altoos duren zou, en van de overwinsten uit de vorige jaren, de kostbare werktuigen waren aangeschaft, waardoor de produktie vermeerderd en de kosten verminderd werden!!

Laat ons tot uitgangspunt nemen het jaar 1872, toen de nieuwe suikerregeling van 21 Juli 1870 in werking was gekomen, waarbij den fabriekanten, tegen de betaling van een vaste cijns en een vast plantloon aan de Regeering, de geheele beschikking over het door hen te verkrijgen produkt werd toegestaan. Zeker is het dat van toen af tot en met 1883 door velen hunner groote winsten zijn behaald,

Ik zeg echter met nadruk: velen; de boeken der geldschietende banken en firma's zouden kunnen bewijzen, dat zulks lang niet met allen het geval was, en menige verliespost door hen moest worden afgeschreven. Want waar in de volgende lijst die instellingen of firma's als eigenaren van fabrieken voorkomen, mag veilig worden aangenomen, dat zij in de meeste gevallen niet dan gedwongen fabriekanten werden. Zij waren verplicht de fabrieken over te nemen, omdat de eigenaar geene andere middelen had om zijne schuld af te betalen, en de ondernemers die op deze wijze hunne eigendommen verloren, zullen toch wel niet onder de suikerlords gerekend worden. Immers hun eigen kapitaal is daarbij te niet gegaan.

Velen zijn van oordeel dat door verkoop van suikerfabrieken tallooze groote fortuinen gerealiseerd zijn. Geruchten van ondernemingen die voor een millioen guldens en meer van hand tot hand gingen doen de ronde enz. Het is waar dat een paar fabrieken tot dat cijfer verkocht werden; maar zulke prijzen, ja zelfs het geheele verkoopen van fabrieken, kwamen slechts bij uitzondering voor en om dit aan te toonen, laat ik hieronder volgen een staat, getrokken uit de Koloniale verslagen betreffende de jaren 1872 en 1884, waarop voorkomen alle suikerfabrieken, werkende in contract met de Regeering, met aangifte van den naam der eigenaren in beide bovengenoemde jaren.

Contract-Suikerfabrieken.

N a a m.	Eigenaar in 1872.	Eigenaar in 1884.
Soerowinagon.	Erven L. A. Saportas.	Afgelooopen.
Ardjo Winangon.	D. C. Ament c. s.	D. C. Ament c. s.
Glagamidang.	Id.	Id.
Gempol.	Id.	Id.
Sindang Laut.	Erven B. Feist.	Erven B. Feist.
Karang Sambong.	H. P. Hoevenaar.	H. P. Hoevenaar.
Tjiledoek.	Erven Gonsalves.	Erven Gonsalves.
Tersana.	Id.	Id.
Djatiwangi.	E. & O. v. d. Broek & G. Zuur.	E. & O. v. d. Broek & G. Zuur.
Paroeng djaja.	D. C. Ament c. s.	D. C. Ament c. s.
Djatibarang.	Erven Hoevenaar.	Erven Hoevenaar.
Adiwarna.	Id.	Id.
Pangka.	H. Blume & W. van Rijck.	O. I. H. van Rijck.
Pagongan.	J. v. d. Palm & W. Beijerinck.	Ned. Ind. Landbouw Mij.
Kemanglen.	Th. Lucassen.	Th. Lucassen c. s.
Doekoowringin.	D. F. W. Lucassen c. s.	D. F. W. Lucassen c. s.
Tjomal.	T. van der Wijck.	Erven van der Wijck.
Bandjardawa.	v. d. Broek c. s.	G. von Bultzingslöwen.
Wonopringo.	V. J. v. Dolder.	P. A. v. Blommesteijn.
Seragi.	L. Vitalis.	A. v. Hoboken & Zn. in liq.
Kalimati.	P. A. v. Blommesteijn.	P. A. v. Blommesteijn.
Tjipiring.	P. v. d. Broek d'Obrenan c. s.	P. v. d. Broek d'Obrenan c. s.
Gemoe.	Id.	Id.
Toegoe.	Id.	Id.
Kaliwoengoe.	J. H. v. Franquemont c. s.	Erven v. Franquemont.
Langsee.	Th. Boerlage c. s.	Erven Boerlage c. s.
Trangkil.	Maclaine Watson & Co.	Erven Junius v. Hemert.
Tandjong Modjo.	H. van Son c. s.	Erven van Son c. s.
Klaling.	M. Kok & H. Borel.	H. H. Borel.
Pakkies.	W. Nering Bögel & J. Dunlop.	Erven Nering Bögel.

N a a m.	Eigenaar in 1872.	Eigenaar in 1884.
Besito.	J. W. E. de Sturler c. s.	J. W. E. de Sturler c. s.
Rendeng.	Wed. J. Heijning c. s.	Wed. J. Heijning c. s.
Petjangaan.	H. Morbotter & E. Vos.	Erven H. Morbotter c. s.
Majong.	S. J. Itzig Heine c. s.	Erven Itzig Heine c. s.
Waringin Agoeng.	H. A. F. de Vogel.	H. de Stuers & Fraser Eaton & Co.
Waroe.	Wed. J. Kruseman c. s.	Erven J. Kruseman.
Tjandi.	A. S. Prieger.	Tho Boen Hie c. s.
Boedoeran.	P. v. d. Broek d'Obrenan c. s.	P. v. d. Broek d'Obrenan c. s.
Ketegan.	Erven Bake c. s.	Erven Baud.
Sroeni.	G. J. Eschauzier.	P. Bool.
Balang Bendo.	C. N. v. Lawick.	Erven C. N. v. Lawick.
Krian.	Paul v. Vlissingen c. s.	Kwee Hway Djien c. s.
Watoetoelis.	A. F. A. Loth.	Erven Loth.
Porong.	The Boen Hie c. s.	The Boen Hie c. s.
Tangoelangin.	Han Tian Hin.	Han Ting Hway c. s.
Krembong.	C. F. C. Rose.	Mevr. Rose.
Sentanen Lor.	W. v. Oven & G. Eschauzier.	G. Eschauzier.
Brangkal.	W. v. Oven.	G. Eschauzier (zwager).
Ketanen.	The Boen Keh.	The Boen Keh.
Koning Willem II.	F. van Delden.	Erven v. Delden & Erven Onnen.
Bangsai.	J. H. Fuchter.	Prager, G. Eschauzier c. s.
Gempol Kerep.	Fraser Eaton & Co. c. s.	Fraser Eaton, G. Eschauzier.
Djombang.	Anemaet & Co.	E. Moormann & Co. c. s.
Goedo.	M. Jordan & H. Ligtenberg.	J. Andriess & G. van Heel.
Sariredjo.	Han Sam Kwee.	Hau Hoo Tjoan c. s.
Pleret.	E. Davidson. Wed. v. d. Eb c. s.	E. Davidson, Wed. v. d. Eb c. s.
Soekoredjo.	J. F. Mentel.	Fraser Eaton & Co.
Kawis Redjo.	Kwee Sik Toh c. s.	Kwee Sik Toh c. s.

N a a m.	Eigenaar in 1872.	Eigenaar in 1884.
Djakatra Oost.	W. F. Modderman.	Fraser, Eaton & Co.
Goede Hoop.	A. M. Anthonys.	Erven Anthonys.
Gajam.	G. Lebret c. s.	D. Mc. Leman.
Dankbaarheid.	Han Bie Nio.	Kwee Liang Thay c. s.
Bekassi Oost.	A. v. Hoboken & Zn.	A. v. Hoboken & Zn. in liq.
Kloerahan.	A. Suyck c. s.	A. Suyck, Wiederhold c. s.
Onderneming.	A. van Hoboken & Zn.	A. v. Hoboken & Zn. in liq.
Josowilangon.	Han Lam Tjioe c. s.	Han Lam Tjioe c. s.
Wangoen redjo.	Tan Goan Nio c. s.	Kwee Kong Je c. s.
Ardiredjo (Pandaan)	J. H. Fuchter c. s.	J. Fuchter & E. Moormann & Co.
Wonoredjo.	E. C. Hofland c. s.	H. Kuipers & Koelman.
de Hoop.	G. F. Giltay c. s.	The Tjoan Tjak.
Oembool.	Chs. Etty c. s.	Chs. Etty c. s.
Soember Kareng.	J. S. Potter c. s.	J. Potter, Erven v. Aalst c. s.
Bajoeman.	F. Fonteyn c. s.	Erven de Lange, Erven Fonteyn.
Wonolangan.	Chs. Etty c. s.	Chs. Etty c. s.
Soekodono.	W. A. Baud.	Erven Baud.
Kandang Djati.	Vrouw Bertha.	C. v. Haeften & A. v. Del- den c. s.
Gending.	D. Pietermaat, Erven Horst.	D. Pietermaat, Erven Horst.
Padjarakan.	Wed. A. G. de Rook c. s.	A. v. Krieken c. s.
Djaboeng.	H. J. Rauws.	G. von Bultzingslöwen.
Phaeton.	E. Praetorius c. s.	A. van Hoboken & Zn. in liq.
de Maas.	A. v. Hoboken & Zn.	A. v. Hoboken & Zn. in liq.
Boedoean.	Ths. Etty.	Ths. Etty.
Wringin Anoem	Erven C. Etty.	Erven C. Etty c. s.
Olean.	Anemaet & Co.	A. J. Anemaet c. s.
Pandji.	A. Fransen v. d. Putte.	Fraser Eaton & Co. c. s.
Kalibagor.	G. Dorrepaal.	J. van Soest.

N a a m.	Eigenaar in 1872.	Eigenaar in 1884.
Poerwodadi.	A. Sloet v. Oldruitenborgh.	A. Sloet v. Oldruitenborgh.
Redjosari.	A. Walter & J. Andriesse.	A. Walter.
Pesantren.	W. L. Homans.	G. v. Bultzingslöwen c. s.
Poerwoasri.	Tan Kok Tong.	Erven Tan Kok Ing.
Mingiran.	Tan Kok Tong.	Tan Kok Tong.
Menang.	Tan Kok Tong.	Than Swie Hien.
Modjopangoeng.	Ned. Ind. Hand. Bank.	Go Khe Wat c. s.
Djati.	J. J. Blanckenhagen & A. Bekking.	J. J. Blanckenhagen & A. Bekking.

Uit dezen staat blijkt dat van die 94 suikerfabrieken, in 1872, 11 in handen waren van Chineezzen; met deze hebben wij ons niet verder in te laten, als zullende niemand hen wel onder de suikerlords rekenen.

Van de overige 83 behoorden in 1884, 61 fabrieken nog aan dezelfde eigenaren als in 1872, of aan hunne erven, zoodat slechts 22 van eigenaren verwisseld zijn. En indien men hiervan aftrekt die voor schuld door geldschietters zijn overgenomen of bij executie in handen van derden geraakten, kan men tot geene andere conclusie komen dan dat het aantal fortuinen, door het verkoopen van suikerfabrieken verkregen, binnen al zeer bescheiden grenzen beperkt blijft.

Indien wij weder het Koloniaal verslag ter hand nemen, zoo vinden wij dat ten behoeve dier 94 fabrieken in 1872 beplant waren 40.619 bouws, en

dat de gemiddelde opbrengst in dat jaar per bouw was 64⁴⁸ pikols.

Het verslag voegt er bij dat „de resultaten van „1872 die van vroegere jaren verre overtroffen” — en tot staving van dat beweren wordt vermeld dat de gemiddelde opbrengst per bouw in 1878 geweest was 56⁸⁷ pikels.

En wat vinden wij in diezelfde bron omtrent 1884?

Dat de 94 fabrieken haren oogst verkregen van:	
Contracts aanplant.	23508 bouws.
Gronden waarvan het riet werd op-	
gekocht.	531 „
Gehuurde gronden	19720 „
Te zamen . . .	<u>43759 bouws,</u>

waarvan verkregen werd eene gemiddelde opbrengst van 92⁷⁵ pikels per bouw.

Voorwaar een vooruitgang die genoemd mag worden, doch die, zooals een ieder begrijpen kan, niet verkregen werd door slechts op de oude wijze te blijven voortwerken, zooals men hier te lande de fabriekanten beschuldigt.

Neen, millioenen en nogmaals millioenen zijn besteed om door verbeterde inrichting der fabrieken, en door aankoop van de, voor den tijd waarin zij besteld werden, beste machineriën, die resultaten te verkrijgen.

Hoe vele die millioenen zijn? Wie kan zulks met zekerheid zeggen? Maar wel kan men bij benadering spreken, en indien men in aanmerking neemt dat de vlucht door de suikerfabrikatie genomen dag-

teekent van na 1872, toen de fabrikant door de beschikking van het geheele product, ook geheel deelde in de voordeelen van betere bewerking, dan grijpt men zeker niet te hoog door aan te nemen dat, behalve het gewone jaarlijksche onderhoud, door iederen fabrikant dooréén gerekend in die 12 jaren wel *f* 200.000.— aan verbeteringen is uitgegeven, wat het respectabele cijfer van *f* 18.800.000.— uitmaakt, en dat uit de gedurende die jaren gemaakte winsten is gevonden.

Volgens de opgaven van 't Koloniaal verslag werd van 1874—1883 ingevoerd aan Fabrieks- en Stoomwerktuigen voor eene waarde van *f* 28.693.273.—, waarvan verreweg het grootste gedeelte ten behoeve van suikerfabrieken is geweest. Indien men voorts in aanmerking neemt, dat dit bedrag voor kosten van installatie, opstellen, nieuwe gebouwen enz. zeker met 30% vermeerderd moet worden, dan zal het cijfer van *f* 18.800.000.— bovengenoemd eer blijken te laag dan te hoog gegrepen te zijn.

Zooals reeds aangegeven, werd de oogst 1884 verkregen o. a. van 19720 bouws van de bevolking ingehuurde gronden.

Terwijl over den gouvernements-aanplant, waarvan vroeger alle riet verkregen werd, de cijns en plantloonen eerst behoeften betaald te worden nadat men in het bezit van de daarvan verkregen suiker was, moet bij den aanplant, op gehuurde gronden, alles vooruit worden voldaan. De kosten daarvoor zullen in 1884 ongeveer *f* 300.— per bouw bedragen

hebben (thans wordt aanmerkelijk goedkooper gewerkt). In dat jaar was dus in dien aanplant 19720 maal $\pm f$ 300.— zegge 6 millioen guldens vastgelegd die al weder uit die winsten betaald moesten worden.

In 1872 trof men op Java 15 zoogenaamde vrije suikerfabrieken aan, dat zijn dezulke die haren aanplant verkrijgen uitsluitend van gronden, die jaarlijks van de bevolking worden ingehuurd.

De kleinere meerendeels aan Chineezen toebehoorende fabriekjes, die met kleine aanplantingen beneden de 100 bouws werkten, zijn hier niet opgenomen. Deze 15 fabrieken hadden een gezamenlijken aanplant van 3386 bouws.

Hoeveel produkt daarvan verkregen werd, wordt in het Koloniaal verslag niet vermeld. Wel vindt men dat van 24 fabrieken — waaronder dus de kleine Chineesche — verkregen werden 167.110 pikels suiker, zoodat het rendement van de 15 fabrieken voornoemd op minder dan 50 pikels per bouw moet zijn uitgekomen.

In 1884 was de toestand geheel anders. Op de lijst der vrije fabrieken van dat jaar komen een 47 tal voor, die met een gezamenlijken aanplant van niet minder dan 13719 bouws, een produkt van 1.087.000 pikels of circa 79 pikels per bouw leverden.

En wie waren nu in hoofdzaak de oprichters van die nieuwe fabrieken?

Ten einde hierop het antwoord te verkrijgen kunnen wij niet beter doen dan alweder het Koloniaal verslag te raadplegen, waarin wij onder Bijlage B B B de eigenaren der vrije suikerfabrieken vermeld vinden.

Een staat daarvan laten wij hier volgen, wederom de kleine Chinesche fabriekjes buiten beschouwing latende.

De vrije fabrieken die reeds in 1872 bestonden gaan vooraf: daarna volgen die sedert 1872 opgericht.

Geheel vrije Suikerfabrieken.

Reeds in werking in 1872.

Naam.	Eigenaar in 1884.
Kalitandjong.	J. Court & H. Mulder.
Waled.	Erven J. M. Gonsalves.
Tjigobang.	Id.
Kaliwaro.	Id.
Soewoeng Gadjaja.	Tan Tjing Tay.
Djati piring.	Niet in exploitatie.
Lemah Abang.	L. Th. Gonsalves.
Kedjambon.	Ned. Ind. Handelsbank.
Poerworedjo.	G. von Bultzingslöwen.
Pandjoenan.	Han Ting Way.
Soekodono.	D. J. Jut en Factory.
Plosso.	W. Nering Bögel & N. Raat.
Bagoë.	G. von Bultzingslöwen.
Poerwodadi.	A. Sloet van Oldruitenborgh.
Toelis.	J. Dunlop & E. Rombouts.

Opgericht na 1872.

Naam.	Eigenaar in 1884.
Soerawinangon.	Erven Saportas c. s.
Kemantren.	Factory.
Maribaja.	Id.
Balapoelang.	Ned. Ind. Handelsbank.
Tirto.	Factory.
Klidang.	Id.
Bendo Kerep.	Int. Cred. & Handelsverg. »Rotterdam».
Banjoe Poetih.	Tan Tiouw Hin.
Bandjaran.	Int. Cred. & Handelsverg. »Rotterdam».
Ardjo winangon.	J. Dunlop & E. Rombouts.
Papoh.	Erven A. Loth c. s.
Tawang Sari.	E. Vonck.
Toelangan.	Erven Rose.
Tangoenan.	de Wetstein Pfister c. s.
Dinojo.	G. Eschauzier.
Ngoro.	G. Lebret & M. Dieffenbach.
Tjoekir.	Naaml. Vennootschap Tjoekir.
Kaliwoengoe.	» » Kaliwoengoe.
Peterongan.	M. Dieffenbach, G. Lebret & D. J. Jut.
Seloredjo.	E. Tack & D. J. Jut.
Soemobito.	G. F. Eilbracht.
Taloen.	H. Dieffenbach.
Soekoredjo.	Erven Han Tiang Hin.
Alkmaar.	Erven Anthonys.
Wonoaseh.	C. G. Hardey.
Seboroh.	C. Maarschalk & Co.
Maron.	D. J. K. Pietermaat.
Pradjekan.	A. H. Benjamins c. s.
Tandjong Sari.	Fraser Eaton & Co.
Kanigoro.	J. v. Meeverden & J. Lecomte.
Mritjan.	A. Bekking c. s.
Goejangan.	A. C. Suyck c. s.

Laat ons deze lijst eens naauwkeurig nagaan en eene vergelijking maken tusschen de eigenaren van de contractsfabrieken en van die, op dezen tweeden staat voorkomende.

De vrije fabrieken van vóór 1872 laten wij buiten beschouwing, slechts ter loops opmerkende dat ook onder de eigenaren daarvan verscheidene voorkomen die wij op de lijst der gouvernements-contracten aantreffen.

Onder de na 1872 opgerichte fabrieken vinden wij in de eerste plaats Kemantren, Maribaja, Balapoelang, Tirto, Klidang, Bendo-Kerep en Bandjaran, staande ter name van de Factory, Nederl.-Indische Handelsbank en Internationale Crediet & Handels-Vereeniging „Rotterdam.” Lag het op den weg dezer Instellingen fabrieken op te richten voor eigen rekening? In geen en deele. Ook hier deed zich het geval voor, dat de fabrieken voor schuld van eigenaren werden overgenomen; ze zijn zoo vele herinneringen aan door die eigenaren verloren gelden.

Was de kultuur met deze in Tegal, Pekalongan en Japara gelegen ondernemingen niet gelukkig, in den Oosthoek waren de resultaten beter, en het is juist dáár dat uit de overeenkomst der namen blijkt, dat vele van die fabrieken opgericht zijn door de eigenaren van andere fabrieken en dus met de in de suiker-kultuur verdiende gelden.

Men zie slechts :

Naam van nieuwe Fabriek.	Naam van eigenaren tevens eigenaren van de	contracts-fabrieken.
Papoh	Erven A. T. H. Loth	Watoe toelis
Toelangan	» G. F. C. Rose	Krembong
Tangoenan	P. Eschauzier	Sentanen lor, enz
Dinojo	G. J. Eschauzier	Sentanen lor, enz
Ngoro	G. Lebret & M. Dieffenbach	Gajam
Alkmaar	Erven Anthonys	Goede hoop
Maron	D. J. K. Pietermaat	Gending
Mritjan	A. L. M. Bekking c. s.	Djati
Goejangan	A. C. Suyck c. s.	Kloerahan
Peterongan	G. Lebret & M. Dieffenbach c. s.	Gajam
Wonoaseh	C. Q. Hardey	Oemboel, enz

De oprichter van Seloredjo was weder de eigenaar van de vrije fabriek Soekodono; Taloen behoort aan den mede-eigenaar van Ngoro en Peterongan. Pradjekan werd opgericht door eene combinatie van administrateurs van suikerfabrieken die hunne spaarpenningen daarin belegden; Kanigoro evenzeer. In de naamlooze Vennootschappen Tjoekir en Kaliwoengoe is grootendeels door reeds belanghebbers in suiker deelgenomen.

Het lijkt dus geen twijfel dat het grootste gedeelte der winsten, op Java met suikerfabrieken behaald, weder in suikerfabrieken aldaar belegd is; want om eene fabriek van ca. 400 bouws aanplant op te richten en in behoorlijke werking te brengen, zal zeker gemiddeld *f* 600.000.— noodig zijn. Voor de 32 fabrieken na 1872 opgericht vertegenwoordigt dat een kapitaal van *f* 19.200.000,

eene som die misschien niet geheel door eigenaren is bijeengebracht, maar waarvoor zij dan toch in alle geval ten volle de aansprakelijkheid op zich namen.

En in de Vorstenlanden was het niet veel anders. Alleen waren het daar de oververdiende gelden van de indigo-ondernemingen die, nadat het tot stand komen van den spoorweg het aanvoeren van machineriën en het afvoeren van suiker gemakkelijker had gemaakt, aan vele nieuwe suikerfabrieken het leven gaven.

Vinden wij in 1872 twintig suikerfabrieken in de Vorstenlanden, waarvan twee later tot indigo-ondernemingen zijn veranderd, in 1884, twaalf jaren later, zijn aldaar nog 18 nieuwe groote suikerfabrieken verzezen, die de hoeveelheid suiker door de Vorstenlanden geproduceerd, welke in 1872 niet meer dan ongeveer 139.000 pikels bedroeg, in 1884 tot 1.066.489 pikels hadden opgevoerd.

In de namen van de hieronder volgende eigenaren der nieuwe suikerfabrieken, vinden wij grootendeels die van de vroegere indigoplanters terug. De toestand wijkt hier in zooverre van dien van de gouvernementslanden af, dat het hier niet alle nieuwe gronden zijn die met suiker bebouwd worden, maar het veelal de suiker-kultuur is die de indigo vervangt.

Dit heeft echter niets te maken met het geldelijk belang des eigenaars, waarvan hier sprake is, maar blijkt ook hieruit, dat groote sommen voor fabrieken moesten worden vastgelegd, en dat die

bijna uitsluitend gevonden zijn uit met Indische kulturen verdiende gelden. Men oordeele :

N A A M VAN DE NIEUWE FABRIEK.	N A A M VAN DEN E I G E N A A R .	V R O E G E R .
Brambonan.	Erven Dezeutjé.	Suikerfabrikant.
Tjandi Sewoe.	Erven Kläring.	Indigoplanter.
Gedaren.	A. B. Kraag.	idem.
Ponggok.	Erven Dezeutjé.	Suikerfabrikant.
Triagan.	H. E. Eyssell.	Koffieplanter.
Klatji.	Erven Hempenius c.s.	Indigoplanter.
Tjibongan.	G. F. Enger.	idem.
Padokan.	G. Weijnschenk.	idem.
Rewoeloe.	Erven Raaff.	idem.
Sedajoe.	A. Th. Raaff.	idem.
Tegal waroe.	G. F. Enger.	idem.
Barongan.	Erven Weijnschenk.	idem.
Randoe Goenting.	Erven Kläring.	idem.
Tandjong Tirto.	F. Wieseman.	Suikerfabrikant.
Gesikan.	Erven Kläring.	Indigoplanter.
Poendoeng.	Naaml.Vennootschap.	
Sewoe Galor.	Raaff, Hoën, c. s.	Indigoplanter.
Pisangan.	H. L. Soesman.	idem.

Men zal niet ver van de waarheid zijn door aan te nemen dat voor den opbouw en inrichting van deze 18 fabrieken ongeveer 9 millioen guldens zullen noodig zijn geweest.

Is het dus vrij gemakkelijk na te gaan, welken invloed eigenaren van bestaande suikerfabrieken —

of in de Vorstenlanden van indigo-ondernemingen — gehad hebben op de groote uitbreiding die de suikerkultuur sedert 1872 op Java verkregen heeft, het lijdt geen twijfel dat ook de ontginning van woeste gronden, die sedert ongeveer denzelfden tijd zulk eene groote vlucht genomen heeft, voor een gedeelte de daarvoor benoodigde gelden aan de overwinsten der suikerfabrieken heeft ontleend. Ik erken dat dit minder gemakkelijk is aan te toonen, doch vlei mij, dat de hieronder volgende cijfers de overtuiging zullen schenken, dat ook deze stelling lang niet bezijden de waarheid is.

In 1872 waren op woeste gronden ontgonnen 106 perceelen, met eene gezamenlijke oppervlakte van 42.503 bouws. In 1884 telde men

677 perceelen in erfpacht uitgege-	
ven met eene oppervlakte van 191.201 bouws.	
85 huurlanden in erfpacht gecon-	
verteerd, oppervlakte.	42.386 „
17 huurlanden, oppervlakte.	7.273 „
<hr/>	
779 perceelen, groot	240.860 bouws.

Bovendien waren nog toegezegd 255 perceelen met 85.079 bouws oppervlakte, welke als zijnde nog niet ontgonnen, buiten beschouwing kunnen blijven, ofschoon gereedelijk mag worden aangenomen, dat voor een gedeelte daarvan reeds voor de fondsen ter ontginning gezorgd was.

Sedert 1872 zijn dus 240.860 verminderd met
42.503 dus
 198.257 bouws uitgegeven.

Niet deze geheele oppervlakte is ontgonnen, op de meeste perceelen wordt een gedeelte onbeplant gelaten om later als wisselgrond dienst te doen. Hoe de verhouding is van het ontgonnen tot het niet ontgonnen deel, is hoogst moeielijk op te geven, doch laat ons aannemen dat het de helft is; zeker zal het eer meer dan minder zijn. Zeggen wij dus 100.000 bouws.

Het grootste gedeelte wordt beplant met koffie. Daarnaast kina en thee.

Een koffieland kost aan aanleg tot op het oogenblik waarop de waarde van den oogst de jaarlijksche uitgaven overtreft, het etablissement mede gerekend, ongeveer *f* 500 per bouw. De kosten van den aanleg van een thee- en kina-onderneming zullen van een koffieland niet veel verschillen. Ze gelijk stellende, zijn voor die 100.000, sedert 1872 ontgonnen bouws noodig geweest ten minste 50 miljoen guldens.

Van waar zijn die gekomen?

Voor een gedeelte uit Nederland.

In 1878 werd opgericht de Handels-Vereeniging „Amsterdam” met een kapitaal van *f* 2.500.000 (later aangevuld met eene obligatie-leening van *f* 1.500.000) die een gedeelte van haar fondsen voor de kultures beschikbaar stelde.

In 1881 verscheen de Koloniale Bank, kapitaal *f* 5.000.000, latere obligatie-leening *f* 5.000.000.

In hetzelfde jaar breidde de Internationale Crediet- en Handels-Vereeniging „Rotterdam” haar kapitaal met *f* 2.500.000 uit.

Sedert werden opgericht:

De Nederl.-Indische Cultuur-maatschappij.	f 1.100.000
Oost-Java Cultuur-maatschappij.	„ 750.000
Amsterdamsche Koffie-Cultuur-maatsch. „	400.000
Cultuur-maatschappij Ampel Gading	„ 1.000.000
idem Djarangan en Boro. „	200.000
idem Kali Bening	„ 300.000
idem Tjelung	„ 100.000
Kina-Cultuur-maatschappij Cinchona	„ 220.000
idem Garoet.	„ 120.000
Kina-Maatschappij Melattie	„ 200.000
idem Soekawana	„ 480.000
Koffie- en Kina-onderneming Tjempaka Warna.	„ 200.000
Maatschappij ter exploitatie van de Koffie- onderneming Nobo	„ 300.000
Rotterdamsche Kina-maatsch. Tjikembang „	255.000
Tanah Wangi Maatschappij	„ 1.000.000
Tawang Redjo Maatschappij.	„ 450.000

Al deze maatschappijen, waarbij ik heb aangenomen dat de nominale kapitalen volgestort zijn, wat met niet alle het geval is, brengen ons niet verder dan ₣ 23 millioen guldens.

De obligatie-leeningen in 1884 en 1885 gesloten door Instellingen die reeds vóór 1872 bestonden reken ik niet mede, want daardoor kwam geen nieuw geld voor den landbouw beschikbaar. Het provenu dier leeningen strekte tot afdoening van vlottende schuld, waarvan het bedrag reeds vroeger ten behoeve van den landbouw aangewend was,

Zeker is dat nog wel andere dan de hiergenoemde gelden door Nederland ter beschikking van de Indische Kultuur gesteld zijn, doch groot is de opgewektheid daartoe niet geweest, en veilig mag worden aangenomen dat Indië zelf voor de ontginning der woeste gronden in de laatste 12 jaren een bedrag van 20 millioen geleverd heeft.

En zouden de suikerfabriekanten daaraan vreemd gebleven zijn? Niet alleen dat zulks niet aan te nemen is, maar eene vergelijking van namen bevestigt alweer dat zulks niet het geval is, blijkens hierachter volgenden staat:

Naam van het perceel.

Woeste gronden.	Kultuur.	Eigenaar in 1884.	
Boemi Redjo.	Koffie.	Wiederhold.	tevens mede-eigenaar van Kloerakan.
Alas Bandong Lor.	»	id.	» » id.
Alas Plenggon.	»	C. van de Stadt.	» administrateur » Langsee.
Bandoe Ardjo.	»	E. Mossou.	» » » Tandjong Modjo.
Soekarameh.	»	C. van de Stadt.	» » » Langsee.
Soember Gesing.	»	G. J. Eschauzier.	» eigenaar » Sentanen Lor.
Soember Gilang.	»	id.	» » » id.
Kalibakar.	»	Ths. ETTY.	» » » Boedoean.
Soember Remis.	»	W. de Wetstein Pfister.	» mede-eigenaar » Tangoenan.
Pringapoës Kidoel.	»	G. de Lange.	» » » Bajoewan.
Karang Pandan.	»	W. de Wetstein Pfister.	» » » Tangoenan.
Soember Moejoer.	»	Ths. ETTY.	» eigenaar » Boedoean.
Pajong.	»	id.	» » » id.
Tedja.	»	D. J. K. Pietermaat.	» mede-eigenaar » Gending.
Waliran.	»	G. Zuur.	» » » Djatiwangi.
	»	A. J. Walter.	» eigenaar » Redjosari.

Sambi Robjong.	Klaring.	tevens mede-eigenaar van Tjandi Sewoe.
Kalikadjar.	Erven A. Nering Bögel.	» » » Pakkis.
Kedawoeng.	G. v. Bultzingslöwen.	» eigenaar » Bandjardawa, enz.
Kemiri Gedeh.	Ths. ETTY.	» » » Boedoean.
Djabong.	Mevr. Hilling, geb. Nering Bögel.	» mede-eigenares » Pakkis.
Boemi Ajoë.	Ths. ETTY.	» eigenaar » Boedoean.
Pidji Ombo.	G. v. Bultzingslöwen.	» » » Bandjardawa, enz.
Sirah Bambang.	W. van Ryckevorsel.	» mede-eigenaar » Pradjekan.
Mangon Andjiro.	id.	» » » id.
Botoredjo.	G. v. Bultzingslöwen.	» eigenaar » Bandjardawa, enz.
Djerok.	C. A. Fol.	» » » Pleret (Vorstenlanden).
Gentong.	G. v. Bultzingslöwen.	» » » Bandjardawa, enz.

Ik resumeer:

Sedert 1872 is bij benadering vastgelegd:	
voor verbetering van de suikerfabrieken werkende met Gouvernements Contract	f 18.800.000.—
plantloon voor den vrijen aanplant dier fabrieken	„ 6.000.000.—
voor de oprichting van nieuwe suikerfabrieken in de Gouvernementslanden	f 19.200.000.—
in de Vorstenlanden	„ 9.000.000.—
	„ 28.200.000.—
voor de ontginning van woestegronden	„ 50.000.000.—
	<u>f 103.000.000.—</u>

Door Nederlandsche Maatschappijen is daartoe zooals wij hierboven aangaven bijgedragen tot een bedrag van f 23.000.000.—. Wat door Nederlandsche partikulieren ten behoeve van Indische Kultuur is beschikbaar gesteld, is niet na te gaan, doch men zal niet ver van de waarheid zijn door te stellen dat circa 70 à 75 millioen guldens uit Indië zelf zijn voortgevloeid.

Uit Indië wil zeggen: door de winsten uit Indische ondernemingen:

En Indische ondernemingen wilde vóór 1872 — d. i. voor de inwerkingtreding van de agrarische wet — zeggen suikerfabrieken; alle andere

partikuliere kultuur was toen van ondergeschikt belang.

Wil men het nu aan vele der suikerfabrikanten tot een verwijt maken dat zij te lichtvaardig de overwinsten van de goede jaren aanwendden om nieuwe zaken op te richten, ik heb er vrede mede: zeker ware het verstandiger geweest indien zij die overwinsten in solide papieren hadden belegd, om alzoo voor reserve-kapitalen te zorgen.

Maar men moet de handelingen beoordeelen naar de tijden waarin ze plaats hadden. Zij die vier jaren geleden zich kalm en ernstig afvroegen wat de toekomst brengen zou, begrepen wel dat prijzen van *f* 14.— en *f* 15.— voor den piksel suiker No. 14 geen stand zouden houden, en dat er tijden zouden komen dat men *f* 12.— misschien *f* 11.— zou moeten aannemen. Maar deze prijzen dekten nog altijd de onkosten, zoodat van verliezen geen sprake zou zijn, en de zwartste onder de pessimisten dachten niet aan prijzen van *f* 8.— en *f* 9.— zooals thans betaald worden.

Men mag hen hierover hard vallen: zij dwaalden in goed gezelschap. Want niemand verwachtte zulk een daling.

Indien men in 1883 voorspeld had dat 1886 gedurende eene geheele campagne prijzen van *f* 8.— à *f* 9.— zou brengen, had niemand die in het suikervak is, daaraan geloof gehecht. Ware dit het geval geweest, dan zouden de geldschietende Banken er ook niet toe zijn overgegaan zulke

grootte sommen in suikerfabrieken vast te leggen.

En ik herhaal nog eens, wil men hun dit verwijt doen, ik heb er niets tegen.

Maar waar ik wel tegen opkom, ja wat ik in de hoogste mate onbillijk noem, is dat men, omdat enkele gerepatrieerde suikerfabriekanten in hunne goede dagen toen de inkomsten ruim vloeiden op grooten voet geleefd hebben, thans aan allen de sympathie zou ontzeggen en hun zelfs verwijten toevoegen.

Al hadden die enkelen geleefd als kluizenaars, de toestand zou er thans niet anders om geweest zijn.

Indien er in Nederland door Heeren suikerlords per jaar een half millioen guldens meer verteerd is dan in billijkheid had mogen geschieden, zal dat al veel zijn. Over 12 jaren geeft dit zes millioen, en zou de besparing van die zes millioen guldens den tegenwoordigen toestand voorkomen hebben?

AMSTERDAM, Oktober 1886.

STOOMDRUKKERIJ ROELOFFZEN & HÜBNER, AMSTERDAM.
